

CSALÁD ÉS SZOMSZÉDSÁG A MAGDOLNA NEGYEDBEN

GETTÓ-E A SZEGREGÁTUM?²

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.129>

AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE, A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

A szegregáció problémája a társadalomtudományokban hagyományosan, „paradigmatikusan” a város-szerkezetek kutatásának mára módszertanilag is igen beérett témaköre. A szegregáció szociológiában használatos fogalmának megalkotása a chicagói városszociológiai iskola egyik kulcsfigurája, Ernest Burgess nevéhez kapcsolódik. Burgess a Robert Park által felvázolt koncentrikus övezetes sémát fejlesztette tovább azzal a megállapítással, hogy az övezetek gyűrűin belül is elkülöníthetők sajátos lakóterületek, amelyek mind építészeti-urbanisztikai adottságaikban, mind az ott élők szociológiai összetételében markánsan eltérnek a környezetüktől (Park–Burgess 1984). Mindez a klasszikus rétegződéelméletek kiegészítése azzal a megfigyeléssel, hogy a társadalmi csoportokhoz és osztályokhoz tartozás a települési térszerkezetekben is megjelenik.

A chicagói iskola gondolkörében az építészeti és társadalmi sajátosságok összekapcsolásánál a telekárak bírtak döntő jelentőséggel. A szegregációs kutatások módszertanában Parkhoz hasonlóan Burgess is a telekáraknak tulajdonított meghatározó szerepet. Miközben azt feltételezhetjük, hogy a városon belül valamilyen irányban haladva a telekárak folytonosan változnak, aközben előfordulnak olyan helyzetek is, amikor az adott utca egyik oldalán az egységnyi területre vetített telekárak lényegesen (tehát nem folyamatosan) eltérnek a másik oldal telekáraitól. Ezekben az esetekben utcaszinten is körülrajzolhatóak azok a zárt földrajzi egységek, amelyek „kilógnak”, nagymértékben különböznek a környezetükben megfigyelhető telekértékektől.

Az eredeti burgessi elképzelésekben tehát a szegregátum olyan „földrajzilag körülírt zárványokat” jelentett, ahol a zárvány telekárjai – akár felfelé, akár lefelé – szignifikánsan eltérnek a megszokottól. A „zárvány-szegregátum” e felvetésben majdhogynem absztrakciós művelet: a kutató a kiugró értékek alapján meg tudja jelölni az átlagtól eltérő területrészeket. Abból azonban, hogy mit rajzol körbe a térképen, még semmi sem következik arra nézve, hogy a meghúzott határok társadalmi elkülönülésben, kapcsolatokban is megmutatkoznak-e.

Létezik ugyanakkor a szegregációnak egy másik, alapvetően emberi jogi dimenziója is, amely napjainkban legalább annyira hangsúlyosan van jelen a tudományos közegben, mint a városszociológiai megközelítés. Martin Luther King – és nyomában az emberi jogi mozgalmak számos képviselője – a szegregáció fogalmát a diszkrimináció, a hátrányos megkülönböztetés szinonimájaként használta. Nem véletlen, hogy a feketék polgárjogi küzdelme a „*No more segregation!*” jelszót tette a mozgalom egyik meghatározó követelésévé.

Ha a szegregáció kétféle fogalmát egyszerre vonatkoztatjuk ugyanarra a területre, akkor azt feltételezzük, hogy a „ceruzával körberajzolt” részen homogén lakosságot találunk, amely – a telekárkülönbség mellett – ka-

1 Tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet

2 Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, 2020. Témavezető: Krémer Balázs.

rakterisztikusan meghatározza az ottélők társadalmi státuszát. Erre a sajátos településrészre és lakóira eltérő társadalmi és jogi bánásmód vonatkozik: a környezetükhöz képest pozitív vagy negatív előjogok, privilégiumok birtokosai vagy elszenvedői. Ezek a – Martin Luther King-i értelemben főként – „negatív előjogok”, diszkriminatív bánásmódok olykor képesek tényleges falakat húzni, máskor a fizikai zártságánál enyhébb, szimbolikus határokat emelnek.

Az utóbbi évek hazai szociológiai és antropológiai irodalmában azonban a szegregáció jelentéstartalmai valamelyest összecsúsztak. Amikor a kutatók iskolai elkülönítésről beszélnek, akkor a városszociológiai értelemben vett földrajzi szegregáció csupán háttérismeretként szolgál. Bár a beiskolázási és más közszolgálati körzethatárok valóban képesek „falakat húzni”, a fogalommal elsősorban a diszkriminációra utalnak.

A városszociológiai kutatásokban a lakóövezetek vizsgálatokor lényegében eltűnt az elitek, a „káderdlők”, a „vidéki rózsadombok” lakóterületi elkülönülésének leírása. Hasonlóan keveset tudunk a munkásnegyedekről, a rác vagy sváb többségű településekről, a Józsefvárosból száműzött vigalmi negyedek világáról. Maga a szegregátum többnyire a modern településfejlődés során kialakult újabb „cigánytelepek”, nyomortelepek megnevezéseként vált általánossá.

Ez a fogalomhasználat egyértelműen a burgessi hagyományokat követve, az abból kifejlődött módszertani apparátusokat alkalmazva írja körül az egyes szegregátumok térképekre rajzolható határait. E térképeken elhatárolható lakóövezetekhez szokássá vált hozzágondolni a cigányságot sújtó diszkriminációt, „gettójelleget” is, mint a telepek és telepszerű képződmények lakóinak szociológiai karakterén túlmutató szegregációs sajátosságot.

Értekezésem alapvető kérdése volt, hogy a településszociológiai, rétegződéelméleti alapon meghatározott szegregátumok egyben képletes vagy valós falakkal körbekerített gettóként működnek-e. Vajon a kirekesztés hagyományos dimenziói találkoznak-e a szegregációs határokkal, a „kirekesztettség” a földrajzi térben is láthatóvá teszi-e a társadalmi egyenlőtlenségeket? Másképpen fogalmazva, annak kiderítésére vállalkoztam, hogy az adott szegregátum az ottélők számára csupán lakóhelyként (otthonként, alvóhelyként) szolgál vagy az érintettek diszkriminatív módon, mintegy életük egészében is be vannak zárva e területekre.

Annak eldöntésére, hogy a szegregátumok zárt gettók-e, a legmegfelelőbb eszköznek a hálózatok kutatása tűnt. Ha a kapcsolatrendszer határai megegyeznek a szegregátum földrajzi határaival, akkor ez megerősíti a településrészekhez kötődő gettóképzeteket is. Amennyiben viszont a kapcsolatok jelentős hányada túlnyúlik a földrajzi határokon, akkor mindez a gettójelleget cáfoló tényként értelmezhető.

A mobilitások megfigyelése szintén alkalmas lehet a gettójelleg érvényesülésének tesztelésére. Amennyiben igazolható, hogy az emberek alapvetően a szegregátum határain belül mozognak (vásárolnak, udvarolnak, házasodnak, keresnek munkát stb.), akkor ez alátámasztja a gettójelleg mellett szóló érveket. Abban az esetben viszont, ha a napi mozgások és életesemények túlnyúlnak a földrajzi határokon, akkor a burgessi értelemben vett szegregáció ugyan megfelelően írja le a társadalmi jelenséget, ám a gettójelleg szegregációs képzetei árnyalandoók.

A nyugat-európai, észak-amerikai nagyvárosok kiterjedt, területileg egybefüggő, homogén etnikai összetételű szegénynegyedeivel szemben Budapesten csupán szegregátumszerű kerületrészeket találunk (Ladányi 2005). A kétezres évek városrehabilitációs programjainak hatására a főváros „történelmi szegénynegyedei” még inkább széttöredeztek.

Az utcacsoportokban, bérházcsoportokban koncentrálódó szegény családok esetén a térbeli elszigeteltség helyett a formális és informális kapcsolatok arányeltolódása, az intézményen kívüliség látszik a legfonto-

sabb egyenlőtlenségi tényezőnek. A hivatalos világból kiszorult rétegek számára az írásbeliség, a szerződéses ügyletek helyett szokásrendiségek, emberi kötelek látják el az intézmények rendeltetéseit. Így a mozgások és mobilitások feltérképezése mellett a kapcsolathálózat jövedelemszerzési és gazdálkodási, valamint fogyasztási szokásokra gyakorolt hatását is vizsgáltam.

A kutatás „gyakorlatias kérdése” tehát az volt, hogy miközben a Magdolna negyeden belül meghatározhatóak azok a bérház- és utcacsoportok, amelyek ingatlanpiaci értékük és társadalmi összetételük alapján elkülönülnek Józsefváros más területeitől, a kerületrész egésze szegregátumnak tekinthető-e. Ha a köznyelvben – és a szakirodalom egy részében – a Magdolna negyed „szimbolikus gettóként” jelenik meg (György 2009, 2012), akkor az itt élők világa „*belülről vagy kívülről zárt térként*” írható-e le: az emberek hétköznapi életükben elhagyják-e lakókörnyezetüket vagy kapcsolataik a szegregátum határai közé szűkülnek be, a „kívül lakók” ellenérzésekkel viszonyulnak-e a „bent élőkhez”, kapcsolati és kommunikatív hálózataikból kirekesztik-e a kényeszerű szomszédságot. Értekezésem kapcsolódó felvetése, hogy a kirekesztettség állapotában milyen szokásrendek, közösségi rutinok töltik be a társadalmi intézmények szerepeit.

Meggyőződésem, hogy a fővárosi roma szegény családok kapcsolati mintáztatának bemutatása közelebb vihet a határok átjárhatóságát érintő kérdések tisztázásához. Erre utal dolgozatom Michael Young és Peter Willmott (1999) klasszikusára reflektáló címe: vajon a család vagy a tágabban értelmezett „nagyháztartási együttműködések”, a rokonság vagy a környéket és közösséget is magában foglaló szomszédság (*neighbourhood*) jelenti-e az élet kereteit. Disszertációm célkitűzése a fenti kérdések megválaszolása volt.

Kutatási kérdések

Kutatási kérdéseim a Magdolna negyedben élő roma szegény családok társadalmi kapcsolatainak feltárására irányultak. Az értekezés a következő kérdésköröket tekinti át:

- Kutatásom során elsősorban arra kerestem a választ, hogy az itt fellelhető mikroszegregátumoknak léteznek-e leírható kapcsolathatárai: van-e átjárás földrajzi és társadalmi értelemben, illetve a megismert kapcsolathatárok mennyiben etnikai alapúak.
- A kapcsolatszerkezetre irányuló kérdésekkel igyekeztem tisztázni, hogy az itt élők számára a negyed lakóhely, „logisztikai központ” vagy az élet olyan kerete, ahonnan a hétköznapi életben csupán korlátozott a kijárás: a társadalmi határok lezártak vagy a lakóövezeti elkülönülés dacára is szabadon átjárhatóak.
- Kutatásom arra a kérdésre is kiterjedt, hogy az érintett kerületrészekben található szegregátumszerű utca- és bérházcsoportok – külön-külön vagy együttesen – nevezhetőek-e közösségnek. Az itt élő családok és háztartások között létezik-e bármilyen életszervezési együttműködés.
- Kísérletet tettem annak a leírására is, hogy az érintett háztartások között felismerhető-e bármilyen hierarchia vagy munkamegosztás, számba vettem a hétköznapi élet formális és informális kötelekeit. E dolgozat kapcsolódó kérdése, hogy a kirekesztettség állapotában milyen közösségi rutinok és szokásrendek töltik be a hiányzó társadalmi intézmények rendeltetését.
- A roma szegény családokra jellemző többgenerációs együttélés hiánykompenzáló szerepének megismerésén túl a rokonsági kapcsolatok kiterjedtségét is kutattam. Megvizsgáltam, hogy a nagycsaládok együttműködése milyen hatást gyakorol az egyes részcsaládok hétköznapi életvitelére.
- Továbbá vizsgáltam, hogy a nők és férfiak kapcsolatszerkezetében tapasztalhatóak-e eltérések, a fővárosi tömbrehabilitációk kínálnak-e valós lehetőséget a társadalmi párbeszédre. A bérlakástömbök térszerkezetének leírásával a magán és közösségi élet sajátosságainak bemutatására törekedtem.

A munkahelyi-iskolai, illetve a rokonsági-szomszédsági kapcsolatokat normaalkító szerepük szempontjából is elemeztem.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK VÁZOLÁSA

A kutatás során elsősorban a „puhább”, megértő módszerekre támaszkodtam. A dolgozat „sorvezetőjét” jelentő félig strukturált interjúkat a résztvevő megfigyelés, valamint a kapcsolati és fogyasztási naplók eszközeivel egészítem ki.

Az alapvetően kvalitatív, antropológiai-etnográfiai jellegű módszertannal nem csupán a Magdolna negyed „egzotikumában” kívántam elmélyedni, hanem általánosítható kérdéseket igyekeztem felvetni a szegregáció jelenségéről, az itt élők kapcsolatrendszeréről és gazdálkodási szokásairól.

Félig strukturált interjúk

A Józsefvárosban és Belső-Ferencvárosban készült félig strukturált interjúimat 2015 szeptemberétől rögzítettem. A hanganyagokból később szöveghű leiratokat készítettem, majd az interjúkat anonimizáltam: az elemzés során interjúalanyaimra nemük és életkoruk feltüntetésével hivatkozom. 2015 és 2019 között hetente 1–2 napot töltöttem a kutatási területemen, amely időszak megközelítőleg 3–400 óra megfigyelést, beszélgetést, adatgyűjtést, összességében legalább 2–300 emberrel való találkozást eredményezett. A kutatás kezdetétől számítva 50 félig strukturált interjút készítettem. Az egyes témacsoportokhoz szabott 10–12 nyitott kérdés az interjúalanyok kapcsolatszerkezetére, jövedelemszerzési és gazdálkodási, valamint fogyasztási szokásaira fókuszált. A kapcsolathálózat feltárásán és a napi érintkezések rögzítésén túl a bejárt földrajzi távolságokra is rákérdeztem. Az interjúk felvétele alkalmanként egy-másfél órát vett igénybe.

A kutatás alanyai a vizsgált kerületekben élő 18 és 58 év közötti, legfeljebb nyolc általános iskolai, illetve szakmunkás végzettségű személyek voltak, akik valamennyien a nukleáris családnál nagyobb háztartásban éltek. Interjúalanyaim kiválasztása során a hólabda módszert használtam: mivel a kérdezettek jellemzően saját ismeretségi körükből ajánlottak további beszélgetőpartnereket, így a megszólalók egy része egymással rokonsági-szomszédsági viszonyban áll.

A hipotézisként megfogalmazott csoportszintű izolálódást és a hatásukra létrejövő megélhetési stratégiák sajátosságait kétféle további csoport megkérdezésével ellenőriztem: a leromlott állapotú önkormányzati bérlakásokban élők jövedelemszerzési és gazdálkodási szokásait az őket kiszolgáló kisboltok dolgozói, valamint a családokat segítő szociális szakemberek, pedagógusok is megerősítették. A nemi szerepek feltételezett különbözősége miatt interjúalanyaim kiválasztásakor a női-férfi arányok kiegyenlítetttségére törekedtem.

Résztvevő megfigyelés

A földrajzi és társadalmi határok átjárhatóságára tematikusan rákérdező félig strukturált interjúk verbális információit a résztvevő megfigyelések során keletkezett terepnaplóim tanulságaival vettem össze. Beszélgetőtársaimat napi mozgásaik feltérképezése érdekében gyakran hosszú órákon át kísértem. Sétáink alkalmával megfigyeltem és rákérdeztem az útközbeni – akár csak a köszönések erejéig realizálódott – kapcsolatok természetére, a szorosabb és felszínesebb érintkezések sajátosságaira.

Hasonlóan tettem a jövedelemszerzési és gazdálkodási szokások felmérése során is: interjúalanyaim egy részét hétköznapi bevásárlásaik és munkakeresési próbálkozásaik alkalmával is követtem. A háztartási stratégi-

ák számbavétele mellett az álláskeresési és vállalkozási taktikák jellegzetes típusainak megfigyelésére összpontosítottam.

Állandó interjúalanyaim esetében az egyes személyek által bejárt földrajzi távolságokat szintén a terepnaplómban vezettem, a jellegzetes mozgástípusokat, „akcióráduszokat” térképen is ábrázoltam. A kapcsolatszerkezet és a társadalmi határok leírása érdekében 15 ember teljes kapcsolatrendszerét, mintegy ezer érintkezést vizsgáltam meg.

Kapcsolati és fogyasztási naplók

A beszélgetőpartnereim közül 10 személyt kapcsolati, illetve fogyasztási napló vezetésére is felkértem. Az erre vállalkozók egy héten keresztül napi érintkezéseik mellett vásárlásaikat és azok helyszíneit is feljegyezték. Az érintetteket arra kértem, hogy költségeik rögzítése során ne csupán az egyes tételekhez kapcsolódó összegeket, hanem a felmerülő cserék, szívességek és baráti meghívások alkalmait is írják le. Utóbbiakból az egyirányú kiadások mellett a közösségen belüli kölcsönösségek és viszonyosságok szokásai, az informális kölcsönök törlesztési gyakorlatai is megismerhetőek lettek.

A kapcsolati és fogyasztási naplók alkalmazása az interjúk és a résztvevő megfigyelések során szerzett információk pontosításában segített. A kapcsolati naplók részletesebb képet nyújtottak a kapcsolathálózat méretéről (hány fő alkotja a kapcsolati hálót), összetételéről (szociodemográfiai jellemzők), valamint a kapcsolatok funkciójáról és „erősségéről”.

Bár a naplók vezetése olykor elmaradt, máskor csupán utólag készültek el, a rögzített információk mégis tükrözik az adott személy kapcsolati prioritásait. Mivel a „rekonstrukciók” esetén a megkérdezettek jellemzően az érzelmileg meghatározó érintkezéseiket elevenítették fel, ezek az alkalmak betekintést engedtek a bizalmi viszonyok természetébe is.

Elemzési módszerek

Az interjúk és egyéb források feldolgozásakor az esetszintű megértésre törekedtem: eleinte interjúalanyaim hétköznapi mozgásait és kapcsolattípusait kívántam megismerni. Az így azonosított mintákból a háztartások és rokonsági rendszerek működési logikájára általánosan érvényes következtetéseket vontam le.

Mivel kvalitatív eszközökkel a Magdolna negyed egészére jellemző általános következtetések nem vonhatóak le, ezért kutatásom során a közösségek struktúráját és működésük dinamikáját helyeztem a vizsgálat középpontjába. Míg a hálózat kutatások hagyományosan a kapcsolatok kiterjedtségére és intenzitására koncentrálnak, addig saját kutatásomban azok tartalmi elemzése is hangsúlyosan megjelent.

Az interjúkból származó és a résztvevő megfigyelés során szerzett információkat a rendszerváltás előtti, illetve az azt követő szociológiai és szociográfiai tapasztalatokkal vettem össze. A megismert jelenségek egy részének értelmezéséhez a nemzetközi szakirodalom nagyvárosi szegregátumokkal foglalkozó kutatásait hívtam segítségül.

A kvalitatív módszerek alkalmazásával született megállapításaimat a fejezetek egy részében a rendelkezésre álló statisztikai és adminisztratív adatok (lakhatási, foglalkoztatási, egészségügyi stb. mutatók) másod-elemzésével is alátámasztottam.

AZ EREDMÉNYEK TÉZISSZERŰ FELSOROLÁSA

A nyolcvanas években Budapestre költöző családok számára a főváros eredetileg a kiemelkedést jelentette, ám a rendszerváltás után társadalmi mobilitásuk megrekedt. Az ipari segédmunka-lehetőségek csökkenésével, az iskolázatlanság terhével sújtottak helyzetbe a Magdolna negyedben is egyfajta „osztályjellegű bezáródásként” írható le. Miután az intézményi kapcsolatok jelentős részben a munkához kötődnek, a hivatalos és rendszeres jövedelmek megszűnése nemcsak a kiszámítható megélhetés, hanem a jogviszonyok, társadalmi kapcsolatok elvesztését is eredményezte. Az intézményes kapcsolatok hiánya miatt felértékelődő baráti és munkajellegű kapcsolataik mára a rokonsági-szomszédsági kapcsolatokra szűkültek be. Utóbbi állítás igazolásához a következő hipotézisek mentén vizsgáltam:

- A hazai szakirodalom a kiterjesztett családok leírása során a vérségi kötelékek szervezőerejét emeli ki (Durst 2002, Kovai 2015), ám legálabb ennyire igaz, hogy erős kapcsolataik idővel szintén „családiakká”, „választott családiakká” válnak. A „nagyháztartás” az egymással valamiféle gazdasági kooperációban, csereshálózatban együttműködő személyek közösségét öleli fel. Bár a vérségi kötelékek olykor evidensen adóttak, máskor a gazdasági közösségbe való bekerülésben prioritást élveznek, a „nagyháztartás” nem elsősorban a rokoni viszonyokra, hanem a közös boldogulásra szerveződik.
- Mialatt a fővárosi körülmények között a vérségi kapcsolatok egy része elveszíti funkcionális szerepét, más közelségi viszonyok felértékelődnek. A megélhetésben a legkülönfélébb kölcsönösségeket rutinná emelő „nagyháztartás” gyakran a közvetlen szomszédságot, a jövedelemszerzési tevékenységek állandó résztvevőit is magába olvasztja.
- A rokonsági-szomszédsági kapcsolatok szervezőereje nem csupán a jövedelemszerzési, hanem a fogyasztási viszonyokat is meghatározza. Míg a polgárosult rétegek világában a háztartás az egy kasszából élők csoportját jelöli, az általam vizsgált szegény családok esetén a közösen gazdálkodók köre – Polányi Károly „szubsztantív gazdaság” fogalmára utalva (Polányi 1976, Krémer 2015) – szélesebben értelmezendő: a piacin kívül magában foglalja az egyéb gazdasági motívumokban (önellátásban, ajándékok kölcsönösségében, közösségi redistribúcióban stb.) való együttműködést is.
- A fővárosi szegregátumok nem tekinthetők valós vagy képletes falakkal körülzárt egységeknek, ugyanakkor számos jel mutat arra, hogy e területeknek létezik egy „társadalmi gravitációs erőtere”, amely az itt élőket korlátozza lakóhelyeik tartós elhagyásában. A társadalmi kapcsolatoknak és a hétköznapi mozgásoknak megfigyelhető egy, a szegregációs határoknál tágabb, ám a város egészénél lényegesen szűkebb rádiusza.
- A Magdolna negyed az erős kötések értelmében sem tekinthető közösségnek: az intenzív kapcsolatok köre szűkebb, mint a negyed egésze. Intézményi kapcsolataik a megszokottnál ritkábbak és gyengébbek, ám megszerzett gyenge kötéseiket „domesztikálni” igyekeznek. Bizalmi viszonyaikat a „stabil gyenge kapcsolataikra” (környező boltok, segítő intézmények dolgozói stb.) is kiterjesztik.
- A fővárosi roma szegény családok társadalmi és térbeli mobilitásának korlátai nem elsősorban jogi normákban, explicit szabályokban keresendők. A budapesti szegény közösségek beszűkülési-bezárkózási tendenciái a túlélési stratégiák és együttműködési kényszerek sajátosságaiban keresendők. A szívességi és csereshálózatok viszonyosságai az abban részt vevők számára egyfajta biztonsági háló szerepét töltik be. Az egyéni érdek követésén túlmutató informális szokásrendek, közösségi kötelmek azonban mobilitást csökkentő erőként is működnek.
- A városrehabilitációs kísérletek sokszor éppen a jövedelemszerzési-gazdálkodási együttműködések alapját jelentő kooperációs hálózat fenntartását nehezítik meg (Csizmady 2011, 2012).

- A kétezres évek városrehabilitációs programjainak hatására a főváros „történelmi szegénynegyedei” még inkább széttöredeztek. Ennek megfelelően kutatási területemen háromféle szegregációs minta figyelhető meg: A rehabilitációban részt vett és az abból kimaradt bérházak, valamint az adott területen létrejött új építésű társasházak utcán belüli arányai határozzák meg a társadalmi, demográfiai és etnikai csoportok térbeli elkülönülését.
- Az utcacsoportokban, bérházcsoportokban koncentrálódó szegény családok esetén a térbeli elszigeteltség helyett a formális és informális kapcsolatok arányeltolódása, az intézményen kívüliség a legfontosabb egyenlőtlenségi tényező. A hivatalok világából kiszorult rétegek számára az írásbeliség, a szerződéses ügyletek helyett szokásrendiségek, emberi kötelek látják el az intézmények funkcióit.
- Noha a romák társadalmi kapcsolatait vizsgáló felmérések szerint a cigány nők férfi társaiknál szűkebb és etnikailag homogénebb baráti-ismeretségi viszonyokkal rendelkeznek (Albert–Dávid 2006), a tömbrehabilitációk hatására a fővárosban ellenkező kép rajzolódik ki. A helyi intézmények mindennapjaiban elsősorban a családok nőtagjai vesznek részt.

HIVATKOZÁSOK

- Albert F. – Dávid B. (2006) A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi R riport 2006*. Budapest: TÁRKI. 351–369. http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-716/publikaciok/tpubl_a_716.pdf (Letöltve: 2020-08-21)
- Csizmady A. (2011) Városrehabilitáció és sebezhetőség. In Tamás P. – Bulla M. (szerk.) *Sebezhetőség és adaptáció – A reziliencia esélyei*. Budapest: MTA Szociológiai Intézet. 115–132.
- Csizmady A. (2012) A várostervezési eszközök hatása a leszakadó rétegek integrációjára. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóintézet – Argumentum. 133–148.
- Durst J. (2002) „Innen az ember jobb, hogyha meg is szabadul” – Megélhetési stratégiák egy kiskalusi cigány közösségben. *Esély*, 4. 99–121.
- György E. (2009) A „Nyócker” – egy városnegyed, mint reprezentációs eszköz. *Régió, Kisebbség, Politika, Társadalom*, 20(4). 119–134. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00076/pdf/119-134.pdf> (Letöltve: 2019-01-31)
- György E. (2012) A Nyolcker a rendszerváltás után – egy városnegyed identitásának meghatározása. Doktori értekezés. https://www.academia.edu/29728975/A_Nyolcker_a_rendszerv%C3%A1lt%C3%A1s_ut%C3%A1n_egy_v%C3%A1rosnegyed_identit%C3%A1s%C3%A1nak_meghat%C3%A1roz%C3%A1sa (Letöltve: 2019-01-31)
- Kovai C. (2015) A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság. Doktori értekezés. http://www.rkk.hu/rkk/publications/phd/kovai_ertekezes.pdf (Letöltve: 2020-08-21)
- Krémer B. (2015) Az „új közgazdaságtanról” – Polányi Károly kölcsönbe vett szemüvegén keresztül... (Heurisztika és program). *Szociológiai Szemle*, 26(1). 49–95. http://www.szociologia.hu/dynamic/kremer_49_95_oldal.pdf (Letöltve: 2018-05-21)
- Ladányi J. (2005) Rehabilitáció budapesti módra. *Magyar Építőművészet*, 6. 31–33.
- Park, R. E. – Burgess, E. W. (1984) *The city. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Polányi K. (1976) *Az archaikus társadalom és gazdaság szemlélet*. Társadalomtudományi Könyvtár. Budapest: Gondolat.
- Young, M. – Willmott, P. (1999) *Család és rokonság Kelet-Londonban*. Budapest: Új Mandátum.